

DR. FEKETE KÁROLY

Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia

A XX. század elejének magyar homiletikai helyzetképét Nagy József „*A dialektika teológia és Kálvin homiletikai kritikai szempontjai*” című magántanári előadásában így válaszolt fel: „A homiletika válságba jutott... Sem a Schleiermacher és társai által képviselt érzés-, sem a Ritschl és társai által vallott akarát-teológia, sem az Otto, Heiler és Deissmann misztikus, sem a relativisztikus-humanisztikus Troeltsch-féle teológia nem tulajdonított az Igének középponti jelentőséget s így természetes, hogy az igehirdetés egészen jelentéktelenné, eszközi jelentőségűvé lett.”¹ Majd bőséges elemzése végén a dialektika teológia követőjeként kijelenti: „Nem az a lényege a prédikációnak, hogy abban az ember beszéljen az Istenről, hanem az, hogy az Isten szólaljon meg. S minél inkább érzi a prédikáció elmondója, hogy képtelenségre, az Isten igéjének tolmácsolására vállalkozott, annál inkább jut szóhoz emberi szavakon keresztül az Isten ige-üzenete. Minél kevesebb az emberi spekuláció, annál több az evangélium, az Igéből felénk hangzó örömmizenet.”²

A dialektika teológia magyarországi megjelenése a gyakorlati teológiában teljes irányváltást jelentett. Ennek serkentője és tudatos első elemzője Imre Lajos volt, aki „*A dialektika theologia jelentősége a gyakorlati theológiában*” címmel 1933-ban írt részletes cikksorozatot a Sárospataki Református Lapokban.³

A gyakorlati teológia hazánkban is a dialektika teológiának köszönheti, hogy újra mélyebb kapcsolatba került az egyházzal. Az I. világháború után úgy tekintettek az egyházra, a gyülekezetre, mint egy társadalmi közösségre, s nem úgy mint Isten Anyaszentegyházára. A lelki kapcsolat helyett megelégedtek a szociológiai kapcsolattal. A dialektika teológia újra tisztázza az egyház reformátori fogalmát, a látható és láthatatlan egyház viszonyát, a hit és hitvallás jelentőségét.⁴ A Barth teológiáján eszmélődő magyar teológusokban és lelkipásztorokban szinte öserővel tör fel a vágyakozás, hogy az egyház legyen végre igazán egyházzá. A legkorábban, 1924-25-ben Makkai Sándor mondta ki ezt a tételt Erdélyben, a mit 1926-tól püspöki programjává is tett.⁵

Két kortárs európai teológus is eljut ennek a tételnek a kimondására. Karl Barth az 1936-os magyarországi előadói körútján szolt erről a *Népegyház, szabad egyház, hitvalló egyház* című előadásában.⁶ A másik megerősítés Emil Brunnertől származik, aki *Die Kirche, als Frage und Aufgabe der Gegenwart* (1934) című előadásában fogalmazta meg hasonló gondolatait.⁷ A tömeghitetlenséggel és szekularizációval küzdő, üzenete felől is bizonytalanává váló egyháztól első feladatként azt várja, hogy az egyház legyen ismét igazán egyházzá, álljon

¹ Nagy József: *A dialektika teológia és Kálvin homiletikai kritikai szempontjai*. Református Szemle 1936. április 20-30. (167-181.) 167-168.

² Nagy József: *A dialektika teológia és Kálvin homiletikai kritikai szempontjai*. Református Szemle 1936. április 20-30. (167-181.) 181. Visszaköszönnek itt K. Barth jellegzetes megfogalmazásai és szófordulatai, akinek Az Út 1929. évfolyamában folytatásokban jelent meg „*Az igehirdetés mint vakmerőség és mint lehetőség*” című írása, amely a Dogmatik I. 5.§ fordítása. (Az Út 1929/1. 4-10.; 2/51-54.)

³ Imre Lajos: *A dialektika theologia jelentősége a gyakorlati theológiában*. Sárospataki Református Lapok (XXVIII) 1933. február 19. 48-49.; 1933. február 26. 55-56.; 1933. március 5. 60-61.; 1933. március 12. 67.

⁴ Vasady Béla: *Az igehirdetés és theologiai tudomány az ecclesia militans életében*. Theologiai Szemle 1933 (IX. évf. 5-6. sz. - X. évf. 1-3. sz. 149-172.; Vasady Béla: *A világháború utáni theologiai gondolkodás az igehirdetés szolgálatában*. Igazság és Élet 1939. 281-284.

⁵ „Az egyház legyen egyház” – kulcsmondat Makkai Sándortól származik. A tételt több írásában is kibontotta Makkai: *A „régie és az új” munkások*. Az Út. 1924. 77-81; *Öntudatos kálvinizmus*. SDG kiadása Budapest, 1925. 28-43.; *Püspöki programbeszéd* (1926).

⁶ Barth Károly-Révész Imre: *Az egyház jelene és jövője*. Igazság és Élet füzetek 9. Debrecen. 1937. 9.

⁷ In: Emil Brunner: *Um die Erneuerung der Kirche*. Bern-Leipzig. 1934.

az Isten Igéje alapjára. Ismerje fel sajátos rendeltetését e világban. Ez a felismerés fogja az egyház mozgósítását meghozni. A gyülekezetgondozásból kiindulva a missziói egyház képét festi le előadásában. Makkai Sándor korabeli publikációinak tanúsága szerint Brunner szavai fontos megerősítést jelentettek *Az egyház missziói munkája* című kötetén dolgozó Makkai számára.

Az ekkleziasztika magyar eredményei

Makkai Sándor, már mint debreceni professzor jut el arra a felfogásra, hogy „a theologia nem lehet egyéb, mint az egyház élettana, és pedig nemcsak a practicában, hanem a maga egészében. Ebben a koncepcióban a theologia centrumába az ecclesiastica kerül, mint az egyház lényegéről és élettevékenységéről szóló tudomány.”⁸

Nagy Barna és Vasady Béla professzorok is csatlakoztak Makkainak ehhez a felismeréséhez. A Coetus Theologorum debreceni tagozatának 1942. április 21-én *Az ekkleziasztika a theologiai tudományban és a lelkészképzésben*⁹ címmel rendezett vitaülésén mindketten hozzászóltak a témához. Nagy Barna az egyház és teológia viszonyát mint analógiát hozta fel: „Ahogyan, egészen tág értelemben, azt mondjuk, hogy az egyház egész élete és minden megnyilvánulása theologia: Istenről való beszéd és bizonyágtétel, úgy szintén egészen széles értelemben véve azt is lehetne mondani, hogy az egész theologia — ekkleziasztika, mert hiszen az a hivatása, hogy az egyház létének, életének és szolgálatának alapját, feltételeit és törvényeit az Ige fényénél tudományosan tisztázza.”¹⁰

Vasady pedig azt mondta ki, hogy „nekünk az ekkleziasztikát nem csupán a gyakorlati theologiai szakcsoport törzsdisciplinájává kell megtennünk, ... hanem még ennél is szélesebb kitekintéssel, valamennyi theologiai disciplina törzsét kell benne felfedeznünk és megvallanunk.”¹¹

Ebből a megfontolásból az ekkleziasztika tantárgy egy „teológiai hungarikum” lett Magyarországon. A Ravasz Lászlótól vett impulzusok, a barthi fordulat után, Makkai Sándor, László Dezső és Imre Lajos ekkleziasztika könyveiben teljesedtek ki, akik újra értelmezték az egyház szolgálatával foglalkozó tudományt és kiemelt helyet adtak neki a gyakorlati teológia rendszerében.¹² Barth, Brunner, Thurneysen és Gogarten nélkül nem beszélhetnénk a magyar ekkleziasztika virágkoráról.

Ez az ekkleziasztikus látás hivatalos egyházkormányzati vezérelvé lett: a missziót egyháziasítani, az egyházat misszióivá kell tenni. (Ravasz – Makkai)¹³

Liturgia-reform(kísérlet) Karl Barth: Gotteserkentniss und Gottesdienst című műve nyomán (1948-1951)

Gönczy Lajos kolozsvári teológiai tanár *A homiliás és sákramentomos istentisztelet* című tanulmányában (1941)¹⁴ már a barthianus teológus szólal meg, amikor az ige és a

⁸ Makkai Sándor: *Az egyház válsága és a theologiai tudomány*. Igazság és Élet. 1937. 143. — Az ekkleziasztikai érdeklődést fokozta, hogy Barth újra felvetette az egyház kérdéskörét, s annak új megfogalmazását adta, amelyben nem az intézmény, hanem az organikus szemlélet érvényesült. Értelmezte az egyháztagság fogalmát is: az egyház azok társasága, akiket Jézus Krisztus kegyelmesen megigazított és ők erről a kegyelemről bizonyágot tesznek.

⁹ A vita anyaga megtalálható: *Theologiai Szemle*. 1942. 86-111.

¹⁰ U.o. 103.

¹¹ U.o. 109.

¹² Ennek a vonulatnak az elvi és teológiatörténeti kifejtését feldolgozta Kádár Ferenc: *Egyház itt és most*. Az ekkleziasztika művelésének alapjai, eredményei és mai lehetőségei. Doktori Értekezés – kézirat. Sátoraljaújhely 2006.

¹³ Ravasz László: *Egyház és egyesület*. In: Ravasz László: *Legyen világosság*. I. Franklin-Társulat. Budapest 1938. 439-458.

sákramentum, a prédikáció és az úrvacsora egymásmellé rendeltségéről értekeznek. Gönczy Lajos már K. Barth *Gottserkenntnis und Gottesdienst* című könyvének magyarországi megjelenése¹⁵ előtt azt képviselte, hogy a prédikáció és a sákramentum *együtt* alkotja a keresztyén istentiszteletet.¹⁶ Gönczy Lajos tanulmányában fogalmazódik meg Barth nyomán¹⁷ először az ún. teljes istentisztelet hazai gondolata: „a teljes evangéliumi istentisztelet kereszteleléssel kellene hogy kezdődjék, prédikációval folytatódjék és úrvacsorával záródjék.”¹⁸

Az 1931-es *Istentiszteleti Rendtartás* megújításának igénye 1948-ban jelentkezett. A debreceni Hittudományi Kar és a budapesti Teológia Ifjúságának Kálvin János Köre is liturgia-reformot sürgetett. A pesti ifjak előadás-sorozatát szerveztek (1949. április 30-május 6.), Debrecenből pedig liturgia-tervezet érkezett az ún. teljes istentisztelethez.¹⁹ A zsinati bizottság vezéregyéniségei Ravasz László (Budapest) és Makkai Sándor (Debrecen) lettek.

Ravasz László liturgia-tervezete és a Makkai Sándor professzor vezetésével, a debreceni teológiai tanárok által elkészített ún. „teljes istentisztelet” tervezet egymást erősítette.

A debreceni tervezet három része az alábbiak szerint épült fel:

I. 1. Apostoli üdvözlés; 2. A gyülekezet fohásza; 3. Isten törvénye; 4. A gyülekezet bűnvallása; 5. Bűnbocsánat hirdetése; 6. A gyülekezet hitvallása; 7. Gyülekezeti ének; 8. Keresztelés; 9. Keresztelési ének.

II. 10. Fohász; 11. Gyülekezeti ének; 12. Lekció; 13. Imádság; 14. Gyülekezeti ének; 15. Igehirdetés; 16. Csendes imádság; 17. Gyülekezeti ének; 18. Úrvacsorai ige; 19. Úrvacsorai kérdések; 20. Meghívás; 21. Úrvacsorai közösség; 22. Imádság.

III. 23. Adakozás, hirdetés; 24. Gyülekezeti ének; 25. Áldás.

Ennek a liturgiának az elvi szempontjai a következők voltak²⁰: 1. Az istentisztelet a megkegyelmezett bűnösök találkozása a Kegyelemmel, és pedig a megkegyelmező Úr meghívására. 2. Az istentiszteletnek két fókusza van: igehirdetés és sákramentum (kereszttség és úrvacsora). 3. Az istentisztelet az üdvrend fordulópontjait követi, azt ábrázolja ki, mert az istentisztelet kicsinyített mása a keresztyén élet istentiszteletének, ahogyan a keresztyén élet istentisztelete folytatása, „felnagyítása” a templomban folytatottnak.²¹ A kivitelezhetőséget, mint technikai kérdést nem tekintve, tisztán teológiai szempontból nézve a „teljes istentisztelet” problematikáját, értékelésképpen megjegyezzük, hogy:

¹⁴ In: „*És lőn világosság*” – Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életévé... alkalmából. Szerkesztette: Vasady Béla. Franklin-Társulat. Budapest 1941. 378-393.

¹⁵ Karl Barth: *Istenismeret és istentisztelet*. Fordította: Maller Kálmán. Év nélkül.

¹⁶ Gönczy Lajos: *A homiliás és sákramentomos istentisztelet*. In: „*És lőn világosság*” – Emlékkönyv Ravasz László hatvanadik életévé... alkalmából. Szerkesztette: Vasady Béla. Franklin-Társulat. Budapest 1941. 385.

¹⁷ Barth istentiszteletről alkotott tétele: „Kereszttség és úrvacsora bizonyos mértékig az istentisztelet szükséges, mert egyedül hozzáillő terét alkotják. Bármilyen történék is benne, annak a kereszttség felől kell jönnie, onnan, hogy egyház van, hogy Jézus Krisztus egyszer és mindenkorra meghalt és feltámadott értünk, hogy visszavonhatatlanul a sajátja, az Ő tulajdona vagyunk és semmi másra nem rendeltettünk, mint arra, hogy általa megigazuljunk, megszenteltesünk és dicsőítsünk. És akármilyen történék is az istentiszteletben, annak az úrvacsora felé kell haladnia: a felé, hogy az egyház megmaradjon, a felé, hogy Jézus Krisztus nekünk új részt adjon Istennel egyenlő emberi létében, s hogy ama rendeltetésünk, hogy műve tárgyai legyünk, újra meg újra beteljesedjék. Ami e kezdő- és végpont között történik, Isten kegyelme bizonyítása és hitünk felébresztése, megtisztítása, elősegítése gyanánt, az a templomi istentisztelet.” Barth Károly: *Istenismeret és istentisztelet*. Fordította: Maller Kálmán. Bp. é.n. 152-153.

¹⁸ U.o. 387.

¹⁹ Vö. Ravasz László beszámolójával, amely megjelent: Református Gyülekezet 1949. december (I. évf.) 10. sz. 8-15.

²⁰ Ld.: Református Gyülekezet. 1950. 164kk. V.ö.: *Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresztyén gyülekezet istentiszteletéről*. Szerkesztette: Dr. Bartha Tibor. Budapest. 1977.

²¹ Ez az elvi szempont hasonló az orthodox egyház istentiszteleti felfogásának alaptételéhez. Az egyházi év körforgása mellett a Jézus Krisztus megváltói útja és tette (közeledés – szabadító kijelentés – felajánlás – odaadás) istentiszteletről-istentiszteletre megvalósulhat.

a/. A két fókusszal rendelkező istentisztelet őskeresztyén mintájának érvényesítése megfelel a tudományos kutatásnak, tehát van újszövetségi alapja.

b./ A „teljes istentisztelet” debreceni próbáján a keresztség-igehirdetés-úrvacsora összekapcsolásának struktúrája egyezik K. Barth istentiszteletről alkotott tételével.²²

c./ A Tízparancsolat felolvasása további közeledést jelentett a reformátori kor istentiszteletéhez (Kálvinnál a *Strassburgi Liturgia* tartalmazta²³).

d./ Vajon ez-e a teljes istentisztelet, ha nem társul hozzá folyamatosan és következetesen az élet istentisztelete? Szó szerinti értelemben *teljes istentiszteletnek* csak a mennyei istentisztelet nevezhető.

e./ Johannes Dürr figyelmeztet az elnevezés sutaságára, hiszen a teljes istentisztelet (*Vollgottesdienst*) nem állítható szembe a homiliás istentisztelettel (*Wortgottesdienst*), mintha az utóbbi alacsonyabb rendű volna az előzőnél. A homiliás istentisztelet ilyen leértékelése azt sugallja, hogy abból hiányzik a csúcspont (*Höhepunkt*), pedig Isten az evangélium prédikálásában ugyanúgy, *teljesen* tudja önmagát adni, mint a sákramentumban.²⁴

Sajnos Makkai Sándor 1951-ben meghalt, Ravasz László pedig 1952-től nem lehetett zsinati tag (persona non grata lett), ezért az egész istentiszteleti reform ügye lekerült a Zsinat napirendjéről.²⁵

Katechetikai szemléletváltás

A dialektika teológia valláspedagógiából katechézisbe forduló áttöréséért Imre Lajos kolozsvári professzor tett a legtöbbet, akinek országosan és hosszútávon meghatározó műve már Barth szellemében jelent meg *Katechetika* címmel, 1942-ben Budapesten. Hangsúlyozta a keresztyén nevelés terén is a nevelés igehirdetés jellegét. Az egész nevelés az Igére épül és a hitvallás jelentőségére, hogy a gyermek kapcsolódjon az egyházhoz. A gyermeket a maga valóságában kell megismerni, ez a valóság a bűn nyomorúsága és az a megváltás, amely Krisztusban megtörtént. Ez a szemlélet a módszer kérdésében is sok változást hozott és Debrecenben a barthiánusnak egyáltalán nem mondható Csikesz Sándor professzor hatására új szemléletű katechetikai és valláspedagógiai doktori disszertációk születtek (Gaudy László, Kiss Tihámér, Farkas Ignác, Szele Tibor, Tomay Dezső, stb.)

A XX. század utolsó harmadának legnagyobb hatású, legendásan barthiánus vallásánára dr. Rózsai Tivadar (1914-1990) volt, aki Vasady Béla ajánlásával lett Bázelen Barth tanítványa.²⁶ Következetes nevelő munkája nyomán 1967 és 1987 között diákjai közül 278 fő lett teológus. Tanítványai ma is lelkipásztorok, s Rózsai Tivadar nyomán a legfogékonyabb korukban találtak Barth teológiájának esszenciájával, ami életre szólóan meghatározta teológiai gondolkodásukat és igehirdetésüket. Rózsai Tivadar a „Krisztus indulatával nevelni”²⁷ eszményét tűzte ki maga elé. Kisebbségi terjedelmű, nyomtatásban is megjelent (1980) és kéziratban maradt nagyobb terjedelmű *Katechetika* kurzusa (1986) szerint a katechézis során nem az ember, a tanítandó fiatal áll a középpontban, és a tanítás feladata nem kultúrát teremtő értékében, egyfajta vallásos műveltség, vagy vallásos morál

²² Barth Károly: *Istenismeret és istentisztelet*. Fordította: Maller Kálmán. Budapest. é.n. 152-153.

²³ Fekete Károly: *Kálvin és az istentisztelet*. In: Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége*. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról. Kálvin Kiadó. Bp. 2009. 140-181.

²⁴ „Er kann sich uns in der Predigt des Evangeliums ganz schenken wie im Abendmahl.” Johannes Dürr: *Der reformierte Gottesdienst und die liturgische Erneuerungsbewegung*. Theologische Studien 58. Zolli-kon. 1959. 15.

²⁵ Ravasz László: *Emlékezéseim*. Budapest. 1992. 359.

²⁶ Ferencz Árpád (szerk.): *Világok vándorai*. Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásáról – Karl Barth és Vassady Béla levelezése. DRHE Karl Barth Kutatóintézet Kiadványai 1. Debrecen 2007. 122.; Gaál Botond: *Rózsai Tivadar emlékezete – Előszó helyett*. In: Rózsai Tivadar: *Bibliaismeret*. DRK Nyomdája 3. kiadás. Debrecen 1990.

²⁷ Rózsai Tivadar: *Krisztus indulatával nevelni*. Theologiai Szemle 1973. (Úf. XVI) 129-137.

kialakításában van. Célja, a Bibliából megszólaló Szentlélek hitet teremtő erejében részesíteni. Ha az ún. vallástanítás helyett most katechézistről beszélünk, akkor ez azt jelenti, hogy ez az új korszak Barth-tól kezdve az egyház megtérése a Bibliához a katechézis területén is. Antropológiai tévelygéséből megtér a Bibliához, a saját feladatához.

Két írásmagyarázati szempont mindenkor jellemző volt Rózsai Tivadar katedrán és szószéken elhangzott igemagyarázataira: tudatosan kereste a szkopuszt és alkalmazta a tropológiát. Vallotta, hogy a tanítás kifejezetten krisztológiai irányultságú. Egy tanítási egység nem érhető másként, csak ha benne a Krisztusra vezérlő mesterrel találkozunk. A szkopikus tanítás azt jelenti, hogy akár bibliatanításról, akár egyháztörténetről, akár hit-erkölcsi témáról van szó, az Krisztusra tekintő és a Krisztusban megoldást kereső és találó gyakorlat. „Ez a szkopikus előítélet úgy is érvényes, ha a témát a bibliai hely körülzártágában értelmezem és úgy is, amikor az egész Írás összefüggésébe helyezem. És ez a tropikus szempont. Troposz: 'nem eredeti' értelmében, hanem 'átvitt, képes' beszédben alkalmazva. Ez az átvitt, képes értelmezés jelenti a teljes írásra való hivatkozást. De ebben az esetben is szkopikusan, tehát Krisztus-értelmező módon.”²⁸ „Ebben a szemléletben azt is megértjük, ill. a katechézis által megértethetjük, hogy most már nem a tanítás, mint tudásszerzés és ismeretben való gazdagodás a haszon, az eredmény, hanem az élő, valóságos Krisztussal való konfrontálódás, belépés az Ő világába. Ez már nemcsak ismeret, ez már a hit eseménye. A 'te vagy az az ember' közvetlenségével. 'Boldogok, akik hallgatják az Istennek beszédét és megtartják azt' (Lk 11,28). Ez az Ige hallgatásából születő Krisztus-misztika az 'en Christo einai' – a Krisztusban-lét csodája és valósága. 'Mint akik újonnan születettek, nem romlandó magból és romolhatatlanból, Istennek ígéje által, mely él és megmarad örökké' (1Pt 1,23). Az Ige közli a megtartó hitet – hallás által! DE!: 'a ti hitetek mellé ragasszatok jócselekedetet... (2Pt 1,5-7). Most a sorrend: most a hit teremtő ereje mutatkozik meg cselekedetekben, míg az előbb az Ige teremtett cselekedeteket. Tehát út a hitből kifelé. Ez a két irányból is a hitre vezető Krisztus-találkozás, a katechézis karizmatikus módja, a Szentlélek módszere. Ezt értem azon, hogy a szkopusz Jézus Krisztus, a troposz pedig én vagyok, akit elér, megragad az Ige.” – vallja Rózsai Tivadar.²⁹

Homiletikai változások

Amikor a magyarországi Barth-tanítványok népszerűsíteni akarták Barthot, akkor rendszerint Barth falusi lelkipásztorkodására emlékeztettek, akit a gyakorlati élet sokféle kérdés elé állított: „Kérdések elé, amelyek a lelkipásztori munkából nőttek ki, tehát kivétel nélkül mindnyájunk kérdései...”³⁰ „Barth Károlynak azt köszönhetjük, hogy a teológiát újra *theo-logiá*vá tette. Theológiává, amelyik nem fölényes, öncélú tudományoskodás, hanem olyan tudomány akar lenni, amelyik célját az igehirdetés szolgálatában látja” – mondja Török István.³¹ A másik Barth-tanítvány, Maller Kálmán pedig megállapítja: Barth teológiája „az igehirdetésből nőtt ki és az igehirdetésért van.”³²

²⁸ Rózsai Tivadar: *Katechetika*. Kézirat, Debrecen, 1986. 83.

²⁹ Rózsai Tivadar: *Katechetika*. Kézirat, Debrecen, 1986. 84.

³⁰ Török István: *A barth-i teologia elméleti és gyakorló lelkészi szempontból*. Pápa. 1931. 3. Barthnál az elmélet és a gyakorlat szervesen összetartozik: „Az elmélet a lelkipásztori gyakorlatból nő ki és ezt a gyakorlatot szolgálja” - mondja a 10. oldalon Török István.

³¹ Török István: *A barth-i teologia elméleti és gyakorló lelkészi szempontból*. Pápa. 1931. 10.

³² Maller Kálmán: *Mit jelent Barth az igehirdetőnek?* Református Egyház 1951/14-15. 13.; Török István: *Barth Károly teológiájának a kezdetei*. Pápa 1931. 92.: „Barth, mikor Pál és a reformátorok nyomán járva, újra az Igében adott kijelentés vizsgálatában látja a teologia feladatát, a modern teologiai tudománnyal szemben egy tudományos teológiát igyekszik megteremteni, mely nem öncélú és fölényes tudományoskodás akar lenni, hanem célját az Ige és az igehirdetés alázatos szolgálatában látja.”

A harmincas évekkel kezdődően már érezhető volt a magyar református igehirdetésen a dialektika teológia hatása.³³ Czeglédy Sándor szerint pedig: „Ha voltak is hibák, éktelenségek, fogyatkozások a két háború közötti és alatti igehirdetésünkben, bátran megállapíthatjuk, hogy az írásszerűség igyekezete nálunk mind a mai napig erősödően volt. ... Mindebben személy szerint is hálával tartozunk nemzedékünk legnagyobb teológusának, Barth Károlynak, aki 1936-tól kezdve magát velünk igazi keresztyéni szeretetben azonosítva személyes látogatásaival, előadásaival, leveleivel igazán fel sem mérhető lelki segítséget nyújtott egyházunknak.”³⁴

Négy területen különösen is látványos a Barth-hatás:

a./ *Elindul a tudományos, kritikai számvetés a liberális-racionalista igehirdetői hagyománnyal és elkezdődik az új homiletikai elvek széles körű terjesztése.*

Nagy szerepet játszanak ebben Vasady Béla tanulmányai és fordításai, élükön a Theologiai Szemlében 1933-ban megjelent „*Az igehirdetés és theologiai tudomány az ecclesia militans életében*” című tanulmánya,³⁵ valamint az általa 1935-ben elindított *Igazság és Élet* című lap, amely a gyakorló lelkészi munkához már a barthi szemléletmóddal kínált nagyszámú és komoly írásokat.³⁶ Később a Makkai Sándor szerkesztette, tiszavirág-életű *Református Gyülekezet* két évfolyama (1949-1950) volt hozzá hasonló, amelyben Barth igemagyarázatok is megjelentek fordításban.³⁷

Az igehirdetés kritikai számvetését végezte el 1934-ben a tiszáninneni lelkésztovábbképzőn elhangzott öt előadás, amely „*Az igehirdetés*” címmel látott napvilágot. Ebben a kötetben az alaphangot Szabó Zoltán: *Igehirdetésünk revíziója* című tanulmánya ütötte meg. A szerző Barth-tól vette a célkitűzést: „A prédikációnak az a feladata, hogy Istennek megtörtént és eljövendő kijelentését, azaz Jézus Krisztusnak, a testté lett Igének Epifániáját és Paruziáját hirdesse.”³⁸

Határkö és fordulópont a magyar homiletikatörténetben „*A prédikáció gyülekezetszerűsége*”³⁹ című Czeglédy Sándor kötet, amelyben Czeglédy Sándor a kor magyar igehirdető-fejedelmének, Ravasz Lászlónak a legmerészebb és legtalálóbb kritikusaként, aki megkérdőjelezte Ravasz esztéticizmusát és írásmagyarázati spiritualizmusát.⁴⁰

Az Isten Igéje és igehirdetésünk (Debrecen, 1938.) címmel jelent meg Bartha Tibor doktori disszertációja, amely kísérletet tett a barthi teológia homiletikai problémáinak megértésére, illetve homiletikai szempontból ismertette meg és elemezte az Ige hármas alakjáról szóló barthi tételt. Szintén Bartha Tibor volt az, aki bemutatta a magyar olvasóknak Wolfgang Trillhaas homiletikáját is.⁴¹

A homiletika oktatásban a fentiekén kívül meg kell még említenünk Darányi Lajost is, aki Sárospatakon a dialektika teológia szellemében tanította a teológusokat ígét hirdetni,

³³ V.ö. Molnár Miklós: Az Ige teológiája a két világháború közötti korszak magyar református igehirdetésében. In: Barcza J. – ifj. Fekete K. (szerk.): „*Krisztusért járva követségben...*” Tanulmányok Fekete Károly és Lenkeyné Semsey Klára professzorok tiszteletére. DRHE Debrecen 1996. 135-147.

³⁴ Czeglédy Sándor: *Egyházunk ébredésének theologiai impulzusai*. Gépirat. TfREL I. 27.C. 184. Előadás a Doktorok Kollégiuma Gyakorlati Teológiai Szekciójában 1991. augusztus 23. – 12. oldal.

³⁵ Vasady Béla: *Az igehirdetés és theologiai tudomány az ecclesia militans életében*. Theologiai Szemle 1933/34.(IX-X. évf.) 5-6+1-3. 149-172.

³⁶ Ld. benne pl. Vasady Béla: *A világháború utáni theologiai gondolkodás az igehirdetés szolgálatában*. Igazság és Élet 1939. 281-284.; 309-313.

³⁷ Pl.: Barth K.: *Áldozócsüdtörök* (Kol 3,1-4) Református Gyülekezet 1950/5. 326-329.; *A 3. zsoltár*. Református Gyülekezet 1950/8. 549-553.

³⁸ Mátyás Ernő (szerk.): *Az igehirdetés*. Sárospatak. 1934. 15.

³⁹ Czeglédy Sándor: *A prédikáció gyülekezetszerűsége*. A Pápai Református Theologiai Akadémia kiadványai 25. Budapest, 1938.

⁴⁰ Boross Géza: *Az egyház belső élete – Igihirdetés*. In: *Studia et Acta Ecclesiastica V.* Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1978. Szerk.: Bartha T. – Makkai L. Budapest 1983. 409.

⁴¹ Bartha Tibor: Trillhaas, Wolfgang: *Evangelische Predigtlehre*. Theologiai Szemle 1935/36. (XII) 323-324.

illetve fontos oktatástörténeti kordokumentum az a kötet, amelyet Eduard Thurneysen homiletikai előadásából állítottak össze és jelentettek meg 1942-ben Sopronban, *Az ige szolgálata* címmel.

A II. világháború után már magától értetődővé vált Magyarországon, hogy a homiletika nem gyakorlati fogások és receptek tára, hanem a Kijelentés feltétele alatt álló tudomány.

b./ Különösen erősödött az igehirdetés írásszerűsége

Jelentős tanulmányokkal segített ebben Czeglédy Sándor, aki a prédikáció időszerű kérdéseiről⁴², a kor homiletikai problémáiról és a gyakorlati írásmagyarázatról⁴³ többször is írt. „*Az Ószövetség és igehirdetésünk*” című tanulmánya a növekvő szélső-jobboldali veszedelmek idején, 1943-ban bátor teológiai útmutatás volt a hazai helyzetben.⁴⁴

Hitet tesz Czeglédy Sándor amellett is, hogy „az igehirdetésnek szüksége van a tudományos írásmagyarázatra.”⁴⁵ Az igehirdetőnek együtt kell látnia a *sensus*-t az *usus*-szal.⁴⁶ Az igehirdető írásmagyarázó munkája elválaszthatatlanul össze van kötve az imádsággal: együtt van a textus konkrét, történeti arculatára való figyelés az aktuális üzenetért való imádkozó tusakodással, hogy készülés közben, a meditációban a Szentlélek munkája nyomán felismerje gyülekezete igazi helyzetét és lelki szükségleteit.⁴⁷

c./ Öntudatos igehirdetésre nevelő, öncélúságtól és tudományoskodástól mentes prédikációkon tájékozódás

A magyar ösztöndíjas diákoknak az igehirdető Barth-ról szerzett személyes élményei és a Barth két magyarországi látogatásán elmondott igehirdetései, meg a csekély számban magyarra fordított és megjelent Barth-igehirdetések együtt is labilissá tennék a tétel igazságát. Ahhoz, hogy ez a tétel igaz legyen és súlyos, ahhoz az élményanyagot ki kell terjesztenünk a dialektika teológia svájci igehirdetői iskolájára. Walter Lüthi, Eduard Thurneysen, Robert Brunner, Werner Pfendsack és más svájci igehirdetők prédikációi, mint katalizátorok, mint az új teológiai igelátás, beszédmód, textuskezelés paradigmái lettek ismertté Magyarországon. Erősítette ezt az is, hogy 1949 júniusában Walter Lüthi és Eduard Thurneysen nagyhatású magyarországi előadói és igehirdetői körutat is tett.⁴⁸

A dialektika teológiától érintett svájci igehirdetők gépelve terjedő, evangélikus-református fordítói körökből származó prédikációs kötetek a vasfüggöny korszakában kommentárpótló igemagyarázatokként jártak kézről-kézre.⁴⁹ Ennek hatására nincs mit csodálkozni Nagy Barna szavain (1947): „Bernbe leginkább W. Lüthi, az egyik legkiválóbb mai svájci igehirdető vonzott. A Dániel könyvéről tartott pompás prédikációi még ’kapuzárás előtt’, 1944 elején megjelenhettek magyar fordításban. Közben meg azóta már Ámost, Habakukot, a jánosi evangéliumot és Nehémiást is végigprédikálta. Barátja, Thurneysen pedig, akivel ezelőtt Baselben működött együtt, újabban a Jakab levelét és a Filippi levelet vette végig. Aki Kálvinnak, meg ezeknek a hűségeseeknek az igehirdetéseit megismeri, örökre

⁴² Czeglédy Sándor: *A prédikáció gyülekezetszerűsége*. Igazság és Élet 1937. (III. évf.) 324-327.; *Mai igehirdetésünk kérdései*. In: Károlyi Emlékkönyv. Szerk.: Vasady B. Bp. 1940. 274-289.; *A homiletika problémája*. In: Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Révész Imre. Debrecen, 1946. 114-130.; *A prédikáció időszerűsége*. Theologiai Szemle 1943. (XIX. évf.) 206-218.

⁴³ Czeglédy Sándor: *A gyakorlati írásmagyarázatról*. Igazság és élet 1939 (V. évf.) 188-196.; 221-225.

⁴⁴ Pl.: Czeglédy Sándor: *Az Ószövetség és igehirdetésünk*, 1943/3. 176.

⁴⁵ Czeglédy Sándor: *A homiletika vázlat*. Debrecen, 1971. 147.

⁴⁶ Czeglédy Sándor: *A homiletika vázlat*. Debrecen, 1971. 150.

⁴⁷ Czeglédy Sándor: *A homiletika vázlat*. Debrecen, 1971. 150-151.

⁴⁸ E. Thurneysen 1949. június 8-án, Budapesten tartott előadásának címe: *A szabad kegyelem üzenete az igehirdetésben, a lelkigondozásban és a nevelésben*.

⁴⁹ Nagy István: *Walter Lüthi prédikációinak szemléletessége*. Lux Kiadó. Bp. 2003. 15.; 56-66.

búcsút mond a 'téma-prédikációnak' és odaalázkodik a címtelen, írásmagyarázatos igehirdetés fegyelmé alá.⁵⁰ Ez a hatás széleskörű volt, s Darányi Lajos a legteljesebb természetességgel írt 1951-ben a „Tervszerű igehirdetésről”⁵¹, illetve állapította meg 1952-53-ban: „A témákat felváltotta a folytatólagosan magyarázott bibliai könyv, a prédikáció formát felváltotta az írásmagyarázat.”⁵²

Ezeket a kritériumokat szem előtt tartva, azt mondhatjuk, hogy igehirdetésében ugyan önálló fejlődési utakon, de a dialektika teológiától is érintve fejlődött az igehirdetése Ravasz Lászlónak, Makkai Sándornak, Révész Imrének és Czeglédy Sándornak. A közvetlen Barth-tanítványok közül pedig mindenképpen kiemelkednek, mint jelentős igehirdetők: Koncz Sándor, Maller Kálmán, Rózsai Tivadar, Sarkadi Nagy Pál és Török István.

A dialektika teológia nagy igehirdető személyiségeinek prédikációs köteteit a hazai szaklapok is figyelemmel kísérték, s leginkább Szabó László ceglédi lelkipásztor lett folyamatos recenzense ezeknek a köteteknek.

d./ Karl Barth egy bizonyos magatartást követel a lelkipásztortól, amelyik megfelel az igehirdető szituációja rendkívüliségének és komolyságának, s a töltését az a meggyőződés adja: „Hittem, azért szóltam!”

Ez a hazai teológiai-nevelő közeg érlelt ki egy olyan teológust, ifj. dr. Varga Zsigmondot (1919-1945), aki mint bécsi ösztöndíjas lett a magyar keresztyénség mártírjává a II. világháború idején. Tanulmányai és tapasztalatai, teológiai tanárainak szemléletmódja és tanítása együttesen vezettek oda, hogy a barmeni hitvalló gondolatok legbenső meggyőződésévé lettek. Kitartóan dolgozott a német Hitvalló Egyház és a bonhoefferi elvek szerint építkező és épülő, ún. Teológus Gyülekezet megalakításán 1942-43-ban. Bécsi igehirdetői és gyülekezetépítő munkája miatt megfigyelés alatt állt, majd letartóztatták, s a vizsgálati fogság után először Mauthausenben, majd a gusen-i koncentrációs táborban raboskodott. Egy tifuszjárvány vitte el 1945. március 5-én és Krisztus vértanújaként halt meg.

Életre szóló saját élményem volt az a „Hittem, azért szóltam!”-mentalitású, erőteljes, írásszerűsége törekvő, áradó, gazdag gondolatú és a bibliai összefüggésekre mutató megszólalás, amely Rózsai Tivadar igehirdetéseit jellemezte. A „Fiataloknak prédikáltam” című, lelkészeknek tartott előadásában így vall ő maga erről: „Az igehirdetés az evangélium hirdetése. Nem csak fiatalok között, de minél tisztábban evangélium-hirdetés, annál alkalmasabb arra, hogy a fiatalok számára közölje az evangéliumot. Az evangélium Isten kijelentésének semmi mással nem pótolható, helyettesíthető módja, Jézus Krisztusról szóló bizonyosságtétel. ... Az evangélium nem a természet kijelentése, hanem a kijelentés természete. Az evangélium nem félelmetességével, hanem félelmet elvevő, megnyugtató tényével hat. Az evangélium nem a nyers erő megnyilvánulása, hanem a szelídség Lelkének uralkodása. Az evangélium nem vad erők tombolása, hanem megszólító üzenet. Ezt az evangéliumot kell és lehet hirdetni mindig: még földrengés – külső és belső, lélektani és történelmi – földrengés idején is. Fiataloknak és nemcsak fiataloknak. Jézus Krisztust hirdetni, aki nem földrengés, szélvihar és tűzvész, ítélet, hanem mindezek felett parancsoló Úr.”⁵³

A fentiek egyértelműen alátámasztják, hogy Karl Barth hatása Magyarországon a gyakorlati teológia minden nagy diszciplínájában igen jelentős és publikációkkal, dokumentumokkal pontosan alátámasztható.

⁵⁰ Nagy Barna: *Svájci mozaikok*. Sárospataki Igihirdető 1947. május, 34. o.

⁵¹ Darányi Lajos: *Tervszerű igehirdetés*. Református Egyház 1951/2. 10.

⁵² Darányi Lajos: *Igehirdetésünk mai kérdései*. Református Egyház (I.) 1949/1. 7.

⁵³ Rózsai Tivadar előadása elhangzott Nyíregyházán 1986-ban, a Nyírségi Református Egyházmegye lelkészértekezletén.